

ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

Μιχάλης Ψαλιδόπουλος

ΤΑ ΔΑΝΕΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ

200 ΧΡΟΝΙΑ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ
ΚΑΙ ΚΡΙΣΕΩΝ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ

Μιχάλης Ψαλιδόπουλος

ΤΑ ΔΑΝΕΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ

200 ΧΡΟΝΙΑ
ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΚΑΙ ΚΡΙΣΕΩΝ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ

ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

Διεύθυνση σειράς: Κωνσταντίνα Ε. Μπότσιου

ΤΑ ΔΑΝΕΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ

Συγγραφέας: Μιχάλης Ψαλιδόπουλος

Επιμέλεια-Διόρθωση: Γιάννης Βογιατζής

© 2019, Εκδόσεις Κυριάκος Παπαδόπουλος Α.Ε., Μιχάλης Ψαλιδόπουλος
Φωτογραφία εξώφyllου © Φωτογραφικό Αρχείο ΕΛΙΑ/ΜΙΕΤ

Η πνευματική ιδιοκτησία αποκτάται χωρίς καμιά διατύπωση και χωρίς την ανάγκη ρήτρας απαγορευτικής των προσβολών της. Κατά τον Ν. 2387/20 (όπως έχει τροποποιηθεί με τον Ν. 2121/93 και ισχύει σήμερα) και κατά τη Διεθνή Σύμβαση της Βέρνης (που έχει κυρωθεί με τον Ν. 100/1975), απαγορεύεται η αναδημοσίευση, η αποθήκευση σε κάποιο σύστημα διάσωσης και γενικά η αναπαραγωγή του παρόντος έργου με οποιονδήποτε τρόπο ή μορφή, τμηματικά ή περιληπτικά, στο πρωτότυπο ή σε μετάφραση ή άλλη διασκευή, χωρίς γραπτή άδεια του εκδότη.

Πρώτη έκδοση: Ιούνιος 2019

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ

www.epbooks.gr

Καποδιστρίου 9, 144 52 Μεταμόρφωση Αττικής

τηλ.: 210 2816134, e-mail: info@epbooks.gr

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟ

Μασσαλίας 14, 106 80 Αθήνα, τηλ.: 210 3615334

ISBN 978-960-569-777-8

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ.....	9
Κεντρική ιδέα.....	9
Υφιστάμενη βιβλιογραφία.....	10
Δομή της εργασίας.....	15
Ευχαριστίες.....	16
ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ ΚΑΙ ΑΚΡΩΝΥΜΙΑ.....	17
1. ΘΕΩΡΗΤΙΚΑ ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΔΕΔΟΜΕΝΑ.....	21
Ιστορική εξέλιξη των δημοσίων εσόδων.....	21
Θεωρία (και διαχείριση) δημόσιου χρέους.....	24
Πρακτική.....	24
Ιδέες.....	28
2. ΤΑ ΔΑΝΕΙΑ ΤΗΣ ΑΝΕΞΑΡΤΗΣΙΑΣ, 1824-1825.....	39
Σύναψη και χρήσεις.....	39
Εξυπηρέτηση.....	46
3. ΤΟ ΔΑΝΕΙΟ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΟΘΩΝΑ.....	50
Η περίοδος Καποδίστρια, 1828-1830.....	50
Οικονομικές εξελίξεις, 1830-1862.....	53
Ρύθμιση, εκταμίευση και πτώχευση του 1843.....	57
Κριμαϊκός πόλεμος και Οικονομική Επιτροπή, 1857-1860.....	60
Οικονομικές εξελίξεις, 1860-1878.....	64
Η εθνική άμυνα επί Βαυαρών και Όθωνα.....	68
Η ληστεία ως κοινωνικό φαινόμενο.....	74

4. ΤΑ ΔΑΝΕΙΑ ΤΗΣ ΤΡΙΚΟΥΠΙΚΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ	77
Οικονομικές εξελίξεις, 1878-1897.....	77
Δάνεια, πτώχευση και το «παράδοξο περί τον Τρικούπη»	86
Οι Ένοπλες Δυνάμεις επί Τρικούπη.....	95
Η επιβολή του ΔΟΕ: Όροι και πρώιμες εξελίξεις.....	99
Οικονομικές εξελίξεις, 1897-1922.....	104
Εθνική άμυνα, 1900-1922	111
Η φορολογική μεταρρύθμιση του 1919	121
Το αναγκαστικό δάνειο του 1922	124
5. ΤΑ ΔΑΝΕΙΑ ΤΟΥ ΜΕΣΟΠΟΛΕΜΟΥ.....	128
Οικονομικές εξελίξεις, 1922-1940.....	128
Σταθεροποίηση και δανεισμός.....	132
Απόψεις περί οικονομικής σταθεροποίησης.....	137
Η εκτέλεση των παραγωγικών έργων.....	144
Οι σχέσεις με τον ΔΟΕ	145
Πτώχευση και διαπραγματεύσεις	147
Τράπεζα της Ελλάδος και Κοινωνία των Εθνών	151
Αμυντικές δαπάνες στον Μεσοπόλεμο.....	154
6. ΑΠΟ ΤΗΝ ΚΑΤΟΧΗ ΣΤΗ ΣΤΑΘΕΡΟΠΟΙΗΣΗ, 1941-1953	156
Οικονομικές εξελίξεις, 1941-1944.....	156
Το κατοχικό δάνειο.....	164
Οικονομικές εξελίξεις, 1944-1953.....	167
7. ΑΠΟ ΤΗ ΣΤΑΘΕΡΟΠΟΙΗΣΗ ΤΟΥ 1953 ΕΩΣ ΤΟ 2010.....	175
Εισαγωγικές παρατηρήσεις	175
Υποδείγματα ανάπτυξης της ελληνικής οικονομίας.....	176
Οικονομικές εξελίξεις, 1944-1980.....	184
Η φορολογική μεταρρύθμιση του 1955.....	197
Χρηματοδοτήσεις και εξωτερικός δανεισμός.....	200
Οικονομικές εξελίξεις, 1980-2010.....	205
Εισαγωγικές παρατηρήσεις.....	205
Η περίοδος 1981-1990.....	206
Η περίοδος 1990-2002.....	211
Η περίοδος 2002-2010	220

Αμυντικές δαπάνες: εθνικές αναγκαιότητες και μακροοικονομικές συνέπειες	231
8. Η ΚΡΙΣΗ ΤΟΥ 2008-2010 ΚΑΙ Η ΠΡΟΣΦΥΓΗ ΣΕ ΕΕ ΚΑΙ ΔΑΝΤ.....	239
Οικονομικές ιδέες και διεθνείς εξελίξεις.....	239
Εξελίξεις στην Ελλάδα: τα προγράμματα προσαρμογής και οι συνέπειές τους.....	252
Εισαγωγικές παρατηρήσεις.....	252
Η εξέλιξη της ελληνικής κρίσης: Τα προγράμματα στήριξης.....	255
Πρώιμη αξιολόγηση.....	266
9. ΑΝΤΙ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΟΣ: ΔΙΔΑΓΜΑΤΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ;	271
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ.....	277
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	309
ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΟΝΟΜΑΤΩΝ.....	323

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΙΔΕΑ

Η παγκόσμια χρηματοπιστωτική κρίση του 2008, που οδήγησε την Ελλάδα σε τρία μνημόνια συνεργασίας με θεσμούς της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ) και το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (ΔΝΤ) μεταξύ 2010 και 2018, καθώς και σε παρατεταμένη και πρωτόγνωρη απώλεια σε παραγωγή και εισόδημα στο διάστημα αυτό, ενεργοποίησε πληθώρα δημοσιεύσεων σχετικά με τον δανεισμό του ελληνικού δημοσίου και την ιστορία των δημοσίων οικονομικών της Ελλάδας. Η διερεύνηση των συνθηκών κάτω από τις οποίες χρεοκόπησε κατά το παρελθόν η Ελλάδα, αλλά και άλλες κορυφαίες στιγμές κρίσης στην ελληνική οικονομία είχαν σημαντικό μερίδιο δημοσιότητας και αποτέλεσαν αντικείμενο συζητήσεων σε βιβλία, στον περιοδικό Τύπο, σε ιστότοπους και κοινωνικά δίκτυα.

Η παρούσα μελέτη συμβάλλει, μέσω της διερεύνησης της δημοσιονομικής ιστορίας και της ιστορίας της οικονομικής πολιτικής της Ελλάδας, στην προαγωγή της εθνικής αυτογνωσίας πάνω σε θέματα στα οποία κυριαρχούν, τις περισσότερες φορές, η αποσπασματικότητα και, δυστυχώς, η άγνοια. Έχει ως αντικείμενο την αναλυτική εξιστόρηση του διεθνούς δανεισμού της ελληνικής οικονομίας και της διαπλοκής του δανεισμού με τις διεθνείς σχέσεις και την αναπτυξιακή πορεία της ελληνικής οικονομίας από την εποχή του Αγώνα της Ανεξαρτησίας ως τις μέρες μας. Είναι κοινός τόπος ότι ο δημόσιος δανεισμός αποτελεί συμπληρωματική εφεδρεία του κράτους στη διενέργεια δημοσίων δαπανών. Παράλληλα με την άμεση και έμμεση φορολογία, και συμπληρωματικά προς δασμούς, τέλη

και άλλες πηγές εσόδων, το δημόσιο μπορεί να δανείζεται, από το εσωτερικό και από το εξωτερικό. Με αυτόν τον τρόπο, διευρύνει τη δυνατότητά του να παρεμβαίνει στην οικονομία και να διενεργεί δαπάνες χωρίς να πρέπει απαραίτητα να ασκεί φοροπιστική πολιτική σε παρόντα χρόνο, αποξενώνοντας έτσι τους πολίτες από την εκάστοτε κυβέρνηση. Όπως θα έχουμε την ευκαιρία να δούμε, σημαντική δικαιολογητική βάση του δημοσίου δανεισμού της χώρας αποτελούσαν διαχρονικά οι αμυντικές της δαπάνες, το συντριπτικό μέρος των οποίων χρηματοδοτήθηκε από δανεισμό. Για τον σκοπό αυτό, συζητάμε συστηματικά στο ανά χείρας βιβλίο τις αμυντικές δαπάνες της Ελλάδας, προσπαθώντας να απαντήσουμε στο διττό ερώτημα: ποιες και πόσες οφειλές προέκυψαν κατά καιρούς προς τους ξένους δανειστές, ποια ήταν συγκεκριμένα τα ωφελήματα (αν πράγματι προέκυψαν) για τη χώρα από τη δανειακή πολιτική που ακολουθήθηκε και προς ποια κατεύθυνση πορεύθηκαν οι δανειακοί πόροι.

ΥΦΙΣΤΑΜΕΝΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ήδη, και σε ανύποπτους καιρούς, είχαν υπάρξει σημαντικές δημοσιεύσεις για τον διεθνή δημόσιο δανεισμό της Ελλάδας, που έχουν αποτελέσει έκτοτε πηγές άντλησης στοιχείων από τους μεταγενέστερους και, μοιραία, αποτέλεσαν βάση των όσων εδώ ακολουθούν.

Κορυφαία έργα αυτής της κατηγορίας είναι εκείνα του Ανδρέα Μ. Ανδρεάδη, τα οποία περιλαμβάνονται στον δεύτερο τόμο των *Έργων* του, που επιμελήθηκαν και εξέδωσαν το 1939 οι συνάδελφοί του στη Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών, Κυριάκος Βαρβαρέσος, Γεώργιος Πετρόπουλος και Ιερώνυμος Πίντος. Σε δύο εκτενή κείμενα που περιλαμβάνονται σε αυτόν τον τόμο: (1) «Εθνικά Δάνεια και Ελληνική Δημοσία Οικονομία», και (2) «Ελληνική Πολεμική και Μεταπολεμική Δημοσία Οικονομία», ο πατέρας της μελέτης της αρχαίας και της σύγχρονης ελληνικής δημοσιονομίας

αναλύει με αυθεντικό και αποστασιοποιημένο τρόπο τις περιπέτειες διεύρυνσης των εσόδων και της δραστηριότητας του δηmosίου στη χώρα από την εποχή της Επανάστασης του 1821 μέχρι τα πρώτα χρόνια του Μεσοπολέμου.¹

Πολύτιμη πηγή πληροφοριών για την ιστορία των διεθνών οικονομικών σχέσεων της χώρας μέχρι τον πρώιμο Μεσοπόλεμο αποτελεί το ογκώδες, και κάπως παραμελημένο, πεντάτομο έργο των Edouard Driault και Michel Lheritier, *Histoire Diplomatique de la Grèce de 1821 a nos jours* (Παρίσι 1925/26: Presses universitaires de France), το οποίο καλύπτει την περίοδο 1821-1923.

Έργο σταθμό στην αγγλική γλώσσα σχετικά με τον δημόσιο δανεισμό και τις χρεοκοπίες του 19ου αιώνα αποτελεί εκείνο του John A. Levandis *The Greek Foreign Debt and the Great Powers, 1821-1898* (Νέα Υόρκη 1944: Columbia University Press). Εξίσου σημαντικό είναι το έργο του William H. Wynne *State Insolvency and Foreign Bondholders* (Νιου Χέιβεν 1951: Yale University Press), το οποίο εστιάζει στο χρονικό των οικονομικών κρίσεων οκτώ χωρών, μεταξύ των οποίων και η Ελλάδα, που κήρυξαν πτώχευση, τέθηκαν σε καθεστώς επιτήρησης και επαναδιαπραγματεύθηκαν με τους δανειστές τους το δημόσιο χρέος που είχαν συσσωρεύσει. Όλα τα παραπάνω αποτελούν τις βασικές πηγές για τα κεφάλαια 2 ως και 5.

Τα δάνεια της ανεξαρτησίαςπραγματεύτηκε ο Τάσος Δ. Λιγνάδης στις πρωτοποριακές του μελέτες: *Το Πρώτον Δάνειον της Ανε-*

1. Βλ. Ανδρέας Μ. Ανδρεάδης, «Εθνικά Δάνεια και Ελληνική Δημοσία Οικονομία», στο: Κ.Χ. Βαρβαρέσος, Γ.Α. Πετρόπουλος, Ι.Δ. Πίντος (επιμ.), *Ανδρέου Μ. Ανδρεάδου Έργα*, 3 τόμ., Αθήνα 1939: Νομική Σχολή Πανεπιστημίου Αθηνών, τόμ. 2, σ. 297-575· Ανδρέας Μ. Ανδρεάδης, «Ελληνική Πολεμική και Μεταπολεμική Δημοσία Οικονομία», ό.π., σ. 577-649. Βλ. επίσης, Ανδρέας Μ. Ανδρεάδης, *Ιστορία των Εθνικών Δανείων*, Αθήνα 1904: Εστία. Τέλος, Ανδρέας Μ. Ανδρεάδης, *Μαθήματα Δημοσίας Οικονομίας. Εθνικά δάνεια και ελληνική δημοσία οικονομία*, Αθήνα 1925: Τζάκας, Δελαγραμμάτικας.

ξαρτησίας (Αθήνα 1970), που αποτέλεσε τη διδακτορική του διατριβή στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών, και *Η Ξενική Εξάρτησις κατά την Διαδρομήν του Νεοελληνικού Κράτους (1821-1945). Πολιτική διαμόρφωσις, Εθνική γη, Δανειοδότησις* (Αθήνα 1975). Τα έργα αυτά αποτελούν τη βασική πηγή του κεφαλαίου 2.

Την περίοδο της βασιλείας του Όθωνα και τις διεθνείς οικονομικές σχέσεις της Ελλάδας κατά τον Κριμαϊκό Πόλεμο έχει μελετήσει στη βάση αρχειακών πηγών ο Γιον Β. Κόφας [Jon V. Kofas] στα έργα του: *International and Domestic Policies in Greece during the Crimean War* (1980) και *Financial Relations of Greece and the Great Powers* (1981), εκδοθέντα και τα δύο από το Columbia University Press. Τα έργα αυτά αποτελούν τη βασική πηγή του κεφαλαίου 3.

Τα κεφάλαια 5 ως και 7 στηρίζονται μερικώς στα βιβλία του συγγραφέα του ανά χείρας τόμου *Η κρίση του 1929 και οι έλληνες οικονομολόγοι* (1987) και *Ιστορία της Τράπεζας Ελλάδος, 1928-2008* (2014).

Κατά την πρόσφατη περίοδο, οι, κατά τη γνώμη μας, σημαντικότερες δημοσιεύσεις στην προβληματική που μας ενδιαφέρει είναι η επί υφηγεσία διατριβή της Κορίνα Σένχερλ [Korinna Schönhärl] *Finanziers in Sehnsuchtsräumen. Europäische Banken und Griechenland im 19. Jahrhundert* (Γκέτιγκεν 2017: Vandenhoeck und Ruprecht), το κείμενο εργασίας των Κάρμεν Ράινχαρτ [Carmen M. Reinhart] και Κρίστοφ Τρέμπες [Christoph Trebesch] *The Pitfalls of External Dependence: Greece, 1829-2015* (NBER Working Paper, No.21664, Οκτώβριος 2015), καθώς και το συνοπτικό πόνημα του Γιώργου Β. Δερτιλή *Επτά Πόλεμοι, Τέσσερις Εμφύλιοι, Επτά Πτωχεύσεις, 1821-2016* (Αθήνα 2016: Πόλις). Στο παρόν βιβλίο βέβαια αναφέρουμε ότι, κατά την άποψή μας, οι ελληνικές πτωχεύσεις δεν ήταν επτά, αλλά «μία συν τρεις», για λόγους

που έχουν αναφερθεί σε άρθρο μας (*Καθημερινή*, 25 Σεπτεμβρίου 2011) και εξηγούνται αναλυτικότερα παρακάτω.

Σε ό,τι αφορά την ποσοτική οικονομική ιστορία της Ελλάδας, η νεώτερη έρευνα έχει κάνει σημαντικές προόδους. Σε παλαιότερες δημοσιεύσεις, υπάρχουν στατιστικές και ποσοτικά μεγέθη από εφημερίδες της εποχής, κρατικές εκδόσεις, δημοσιεύσεις ειδικών κ.λπ., χωρίς πάντα να γίνεται αναγωγή των ποσών που αναφέρονται σε σταθερές, σταθμισμένες ως προς την αξία, τιμές. Μία πρωτόλεια προσπάθεια συγκέντρωσης ποσοτικού πληροφοριακού υλικού έγινε από τον Στρονγκ [Strong] το 1842,² για να ακολουθήσουν οι Μανσόλας (1867) και Μωραϊτίνης (1877).³ Για το εθνικό εισόδημα της Ελλάδας διαθέτουμε τη μελέτη υποδομής του Γεώργιου Κωστελένου.⁴ Σημαντικές συμβολές που καλύπτουν το κενό της έλλειψης ποσοτικών στοιχείων για τα φορολογικά έσοδα και τον δημόσιο εσωτερικό δανεισμό καλύπτουν οι μελέτες του Νίκου Σ. Παντελάκη (*Δημόσια Δάνεια*, Αθήνα 1995: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης – εφεξής ΜΙΕΤ), ο οποίος συνέταξε ένα αναλυτικό ευρετήριο των δημοσίων δανείων που συνήψε το ελληνικό κράτος με τη συμμετοχή της ΕΤΕ κατά την περίοδο 1862-1940, και εκείνη των Ευάγγελου Πρόντζα, Παναγιώτη Κιμουρτζή και Νίκου Μέλιου *Τα δημόσια έσοδα του ελληνικού κράτους, 1833-1939* (Αθήνα 2011: Εθνική Τράπεζα Ελλάδος). Άλλες πολύτιμες πηγές στοιχείων εί-

2. Frederick Strong, *Greece as a Kingdom*, Λονδίνο 1842: Longman.

3. Αλέξανδρος Μανσόλας, *Πολιτειογραφικά πληροφορία περί Ελλάδος*, Αθήνα 1867: Εθνικό Τυπογραφείο· και Pierre A. Moraitinis, *La Grèce Telle Qu'elle Est*, Παρίσι 1877: Firmin Didot et Cie.

4. Βλ. George C. Kostelenos, *Money and Output in Modern Greece: 1858-1938*, Αθήνα 1995: Centre of Planning and Economic Research. Βλ. επίσης του ίδιου: George C. Kostelenos, «Historical Estimates of National Accounts Magnitudes in Greece: 1830-1939», *ΣΠΟΥΔΑΙ* 53/1 (2003), σ. 37-64. Τέλος, Γεώργιος Κωστελένος κ.ά., *Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν, 1830-1939*, Αθήνα 2007: Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών (εφεξής ΚΕΠΕ), Ιστορικό Αρχείο της Εθνικής Τράπεζας της Ελλάδος (εφεξής ΙΑ/ΕΤΕ).

να η Στατιστική Επετηρίς της Ελλάδος του 1930 που περιλαμβάνει και στοιχεία για τον 19ο αιώνα, η Επετηρίς της Ένωσης Ελληνικών Τραπεζών (από το 1931 ως το 1939) και οι εκδόσεις του Ανώτατου Οικονομικού Συμβουλίου (1930-1940). Για τη μεταπολεμική περίοδο, τη σκυτάλη στη δημοσιοποίηση στατιστικών στοιχείων πήραν η Διεύθυνση Εθνικών Λογαριασμών του υπουργείου Συντονισμού, η Τράπεζα της Ελλάδος (εφεξής ΤτΕ) και η Εθνική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος.

Αξίζει να σημειωθεί ότι στη διάρκεια του Μεσοπολέμου, το 1930 και το 1931, δημοσιεύτηκαν στο ΦΕΚ οι (εκ των υστέρων επισήμως αναγνωρισθέντες) προϋπολογισμοί/ισολογισμοί του ελληνικού κράτους από το 1830 ως το 1921. Είχε προηγηθεί το 1928 η ίδρυση της Τράπεζας της Ελλάδος με σκοπό να αναλάβει το έργο της παρακολούθησης των λογαριασμών του δημοσίου. Τα στοιχεία αυτά τα αναπαράγουμε στον Πίνακα 1.

* * *

Η ενασχόλησή μου με την προβληματική του ανά χείρας βιβλίου ξεκίνησε με μια ομιλία στο Κέντρο Ελληνικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Harvard το 2011 και συνεχίστηκε με δύο άρθρα στην *Καθημερινή*, στις 2 και 3 Ιουλίου 2011 («Από την πτώχευση του 1893 στο Γουδί») καθώς και στις 25 Σεπτεμβρίου 2011 («Οι πτωχεύσεις στη νεότερη Ελλάδα»).

Παράλληλα, δημοσιεύτηκαν δύο άρθρα στα γερμανικά, το πρώτο με τον Νιλς Καντρίτσκε [Niels Kadritzke] («Die Epoche des Kapitals», *Berliner Zeitung*, 161, 13.7.2011) και το δεύτερο με την Korinna Schönhärl («Die griechische Staatsverschuldung in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts», στον τόμο που επιμελήθηκαν οι Georg Eckert και Thorsten Beigel *Vom Wohl und Wehe der Staatsverschuldung: Erscheinungsformen und Sichtweisen von der*

Antike bis zur Gegenwart, Μίνστερ 2012: Aschendorff). Τον κύκλο αυτό έκλεισε μια βιβλιοκριτική στο *The Athens Review of Books* («Σκέψεις με αφορμή τις ελληνικές πτωχεύσεις. Η Ελλάδα των ιστοριοδιφών και της αναπαραγωγής στερεοτύπων», τχ. 30, Ιούνιος 2012, σ. 27-29).

Πρόσφατα ακολούθησαν διαλέξεις του συγγραφέα στο Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών κατά τα ακαδημαϊκά έτη 2016/17 και 2017/18 καθώς και στο Πανεπιστήμιο George Washington κατά το εαρινό εξάμηνο του 2018. Στους συμμετέχοντες σε αυτές απευθύνω θερμές ευχαριστίες.

ΔΟΜΗ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Η παρούσα μελέτη ξεκινά με ένα θεωρητικό-ιστορικό κεφάλαιο που αναλύει έννοιες και ιστορικές πραγματικότητες ώστε να διευκολυνθεί ο αναγνώστης στην προσέγγιση της προβληματικής. Στη συνέχεια, χωρίζεται σε έξι μέρη, τέσσερα που αφορούν την «προϊστορία» του θέματος (1821-1944) και δύο που αναφέρονται στην «καθαρά σύγχρονη» εποχή (1945-2010). Στο τελευταίο, όγδοο κεφάλαιο, σχολιάζουμε τις τρέχουσες εξελίξεις σχετικά με τον δημόσιο δανεισμό της Ελλάδας την περίοδο των μνημονίων (2010-2018). Στο παράρτημα επισυνάπτονται είκοσι επτά πίνακες από πρωτογενείς και δευτερογενείς πηγές, στα δεδομένα των οποίων γίνεται αναφορά στο κείμενο. Τέλος, η μελέτη κλείνει με ένα σύντομο σχόλιο αντί συμπεράσματος, που δίνει την ευκαιρία διατύπωσης σκέψεων και υπόδειξης τομέων έρευνας που, εξεταζόμενοι σε βάθος, θα μπορούσαν να βοηθήσουν στην απάντηση του ερωτήματος: τι ακριβώς διδάσκει η ιστορία σχετικά με τη σχέση εθνικής οικονομίας και δημοσίου εξωτερικού δανεισμού στη σύγχρονη Ελλάδα, πέρα από το γεγονός ότι αφορά δύο διαλεκτικά και άρρηκτα συνδεδεμένες μεταξύ τους έννοιες;

ΜΙΧΑΛΗΣ ΨΑΛΙΔΟΠΟΥΛΟΣ

ΤΑ ΔΑΝΕΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ

200 ΧΡΟΝΙΑ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΚΑΙ ΚΡΙΣΕΩΝ

Μια ιστορία του διεθνούς δανεισμού της Ελλάδας και της σχέσης του με τις ανάγκες της χώρας στην εξωτερική πολιτική, την άμυνα και την ανάπτυξη. Το βιβλίο καλύπτει 200 χρόνια οικονομικής ανάπτυξης, κοινωνικής προόδου, αλλά και χρηματοπιστωτικών κρίσεων και πτωχεύσεων.

Υπήρξαν τελικά οφέλη από τη δανειακή πολιτική που ακολούθησε η Ελλάδα; Ποιες και πόσες οφειλές προέκυψαν κατά καιρούς προς τους ξένους δανειστές; Πώς διακανονίστηκαν; Προέκυψαν ωφελήματα και ποια ήταν αυτά; Προς ποια κατεύθυνση διοχετεύθηκαν οι εκάστοτε δανειακοί πόροι;

Εξετάζοντας την ιστορία της οικονομικής και δημοσιονομικής πολιτικής της Ελλάδας από τον Αγώνα της Ανεξαρτησίας μέχρι σήμερα, το βιβλίο αυτό συμβάλλει καθοριστικά στην αναγκαία προσπάθεια εθνικής αυτογνωσίας.

σειρά ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

Η σειρά περιλαμβάνει έργα Ελλήνων και ξένων συγγραφέων για την ελληνική, ευρωπαϊκή και παγκόσμια ιστορία, με διεισδυτική και αδογματίστη ματιά. Οι αναζητήσεις του σήμερα συνδέονται με γεγονότα, ιδέες και δυναμικές του παρελθόντος. Η σειρά αναδεικνύει την Ιστορία ως ζωντανό κομμάτι των ταυτοτήτων και των αποφάσεων που συνοδεύουν τα βήματά μας στο παρόν και στο μέλλον.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΑ Ε. ΜΠΟΤΣΙΟΥ Καθηγήτρια Ιστορίας, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου

ISBN 978-960-569-777-8

9 789605 697778

Κωδ. μηχ/σης 25.139

www.epbooks.gr